

Yahudi Geleneğinde On İki Ata: İsrail'in Oğulları

AYNUR ÇINAR^a

Geliş Tarihi: 12.09.2018 | Kabul Tarihi: 09.10.2018

Öz: Yahudi geleneğinde on iki ata, “İsrail” olarak bilinen ata-peygamber Ya’kûb’un iki karısı (Lea ve Rahel) ve iki cariyesinden (Bilha ve Zilpah) olan on iki oğlunu ifade eder. “İsrailoğulları” terimi ise, Yahudi tarihinde bu on iki atadan türeyen birkaç kabileyi ya da on iki kabilenin tamamını kapsar. Tora’nın Tekvin kitabında on iki atanın doğumu ve anneleri Lea ve Rahel tarafından isimlendirilişleri ayrıntılı olarak işlenir. Bu isimlerin her biri gelecekte gerek ataların gerekse onların soyundan gelecek olan kabilelerin tarihî süreçteki kimliklerine ve faaliyetlerine gönderme yapar. Atalarla ilgili diğer Tora pasajı ise Tekvin’in sonunda yer alan ata-peygamber İsrail’in kehanetlerini ve kutsamalarını içeren pasuklardır. Burada İsrail, ataların şahsiyetlerine ve Yahudi tarihindeki konumlarına ilişkin gizli ve açık ipuçları vermiştir. Her iki anlatım da dikkatle incelenmesi gerekir. Çünkü Yahudi geleneği, bütün ataların kimlikleri ve tarihî süreçteki faaliyetlerinin aynı öneme sahip olmadığına inanır. Bu sebeple Yahudi geleneğinin on iki ata anlatıları bilhassa Yûsuf (Efraim ve Menasse), Yehuda ve Levi kabilelerinin dinî ve siyasi faaliyetlerine dayanır.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, seçilmişlik, ata, Ya’kûb, Yûsuf, İsrail, İsrailoğulları.

^a İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
aynuriddin@gmail.com

The Twelve Patriarchs in Jewish Tradition: Israel's Sons

Abstract: The twelve patriarchs in Jewish religious tradition mean the twelve sons of patriarch-prophet Jacob who is known as "Israel", by two wives (Lea and Rachel) and two concubines (Billhah and Zilpah). The term "children of Israel" involve some tribal or all of twelve tribes which have descended from the twelve patriarchs in Jewish history. In Genesis of Tora, the births and naming of the twelve patriarchs by their mothers Lea and Rachel have been explained, broadly. Each of the names makes a reference to identities and activities of patriarchs and tribes of their seeds in history. Other passages in Torah related the patriarchs are the verses at the end of Genesis in which include the prophecies and blessings of patriarch-prophet Israel. In these verses, Israel has given hidden and obvious clues related to the personalities and positions of the twelve patriarchs in Jewish history. Both narrations must be analyzed, studiously. Because Jewish tradition doesn't believe that identities of the patriarchs and their activities in history didn't have the same importance. Therefore, the narratives of the twelve patriarchs in Jewish tradition base on especially religious and political actions of the tribes of Joseph (Ephraim and Menasse), Judah and Levi.

Keywords: Judaism, chosen people, patriarch, Jacob, Joseph, Israel, children of Israel.

© Çınar, Aynur. "Yahudi Geleneğinde On İki Ata: İsrail'in Oğulları." *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2018), 137-172.

Giriş

Yahudi dinî geleneğinde “ata” kavramı, dinî ve millî kökenin birleştiği en kutsî kavramlardan biri sayılır’ desek abartmış olmayız. Çünkü İslam’ın birer peygamber kabul ettiği *ata-peygamberler*¹ İbrâhim (*Avra[h]am/ אַבְרָהָם*), İshak (*Yitshak/ יִצְחָק*) ve Ya’kûb (*Yaakov/ יַעֲקֹב*) toplum ve din kurucu *Atalar*; Sara (*Sarah/ שָׂרָה*), Rebeka (*Rivka/ רִבְקָה*), Ya’kûb’un iki karısı Rahel (רָחֵל) ve Lea (לֵאָה) da *Analar* kabul edilir. Bu yüzden onların yaşadığı çağa *Atalar (Avot/אבות) Dönemi* denir.² *Atalar Dönemi*, Tora’nın Tekvin kitabında uzun uzadıya işlenir. Tekvin’deki hikayelerden bu dönemin sadece mezkur ata-peygamberlerle sınırlı olmadığı Ya’kûb’un on iki oğlunu kapsadığı da anlaşılır. Bu bakımdan atalar döneminin, gelenek uyarınca, ilk Ata-Peygamberler İbrahim, İshak ve Ya’kûb’un yanı sıra on iki oğlu da kapsayan bir döneme tekabül ettiğini söylemek mümkündür. Yahudilik, bir ‘*am* yani ümmet oluşturan İbrâhim, İshak, Ya’kûb ve on iki oğulun serüvenlerini kutsal tarihin başladığı bir dönem noktası kabul eder ve atalar dönemini kendi dinî ve milli tarihinin başlangıcı sayar.³ Çünkü atalar, kabileleriyle tüm Ortadoğu’yu dolaşan ve İsrâiloğullarının/Yahudilerin ırklarını kendilerine dayandırdığı bilge ve dindar *İbrânî (göçebe)* aile reisleridir. Tanrı’ya dolaysız ilk inanan ve itaat eden kişi olmakla birlikte ata-peygamber İbrâhim’in asıl önemi, soyundan bir millet yapmak üzere seçilen ilk İbrânî atası olmasında yatar.⁴ Bu bakımdan atalar döneminin bütün Ortadoğu’yla ilişkili bir

¹ *Ata-peygamber* kavramı her iki dinin bu şahsiyetler hakkındaki anlayışına uygun olması bakımından özenle üretilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aynur Çınar, “Yahudiliğin Ata Yakup ve Şeriat Algısı Işığında Medineli Müslümanlar ile Yahudiler Arasındaki Nesih Tartışması”, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, cilt: 22, sayı: 43 (2017/2), ss. 92-94.

² “Jacob”, *The Testament of the Patriarchs*, trans. by. W. F. Stinespring in *The Old Testament Pseudepigrapha*, New York 1985, I, 2/20; Firestone, s. 21.

³ Roland De Vaux, *The Early History Of Israel*, trans. Eng. David Smith, London 1978, ss. 153-154; Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktaş, I, 213; Amélie Kuhrt, *Eski Çağ’da Yakındoğu*, çev. Dilek Şendil, TİB Yayınları, İstanbul 2010, II, 47.

⁴ Salime Leyla Gürkan, “Kur’an’a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrâiloğullarının Seçilmişliği Meselesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13, 2005, s. 38.

tarihsel arka plana sahip olduğu da söylenebilir.⁵

Biz bu çalışmada Ata-peygamber Ya'küb yani İsrâil'in oğulları olarak bilinen ve gerek Tora'da gerekse Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğulları (Tora: *Bene Yisra'el*/ בני ישראל; Kur'an: *Benî İsrâîl*/ بنى إسرائيل) olarak adlandırılan on iki atanın Yahudi geleneğindeki hayat hikayelerine, önemlerine kısaca göz atacağız. Bu esnada ataların isimlerinden yola çıkarak her birinin etimolojisine değinecek ve Yahudi geleneğinde atalara dair yapılan sembolik yorumları da aktarmaya çalışacağız.

1. Atalar Kültü ve Atalar Dini

Yahudi din ve kültürünün temel taşlarından biri olan *ata* kavramı dinler tarihi biliminde din kavramının kökenini oluşturan temel unsurlardan biri kabul edilir. Din bilimci Herbert Spencer'in isim babalığını yaptığı "Atalar Kültü" adıyla kavramlaşan atalara tapma ve onlara bağlanma inancı, din bilginlerine göre dinin en ilkel ve saf biçimi kabul edilir. Bu külte göre insan, ölmüş ata ruhlarını kutsayarak aşkın varlığa ulaşmaya çalışır.⁶ Çünkü ataların, ilahi gücün önemli bir bileşeni olarak otoriteye meşruiyet hakkı veren aşkın ruhlar olduğuna inanılır. Yani kişi ve kurumlar yetkesini "atalar"dan aldıkları için ilahi ruhların desteğini kuşanır ve sorgulanamaz hale gelirler. Hatta Arslan'a göre bir kişi ve düşünceye bağlılık gösterme anlamına gelen "kült" kavramı sebebiyle atalar kültü, atalar onuruna yapılan bütün dini uygulamaları ve inanışları kapsar.⁷

Yahudilikte *atalar dönemi* ve *on iki ata* gibi kavramlar da bir bakıma atalar kültünün uzantısı olarak nitelenebilir. Fakat bu kült, Yahudilikle farklı bir boyut kazanmış ve atalar hiçbir za-

⁵ Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu*, II, 47.

⁶ Atalar Kültü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Bellıs Temren, "Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme", *ADTC-FÜ*, cilt: 38, sayı: 1-2, 1998, ss. 301-311; Hasan Atsız, "Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni ve Gelişim Süreci", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (2004), sayı: 3, ss. 95-120; Michael Argyle ve Benjamin Beit-Hallahmi, "Dini Davranış Teorileri", *EÜSBED*, Sayı: 16, Yıl: 2004/1, ss. 247-280.

⁷ Hammet Arslan, "Afrika Topluluklarında Atalar Kültünün Önemi ve İşlevi", *BÜ. İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2016, s. 8.

man bir tapım unsuruna dönüşmemiştir.⁸ Bütün Yahudi ataları gerek isimlerinin taşıdığı anlam gerek doğumları gerekse hayat hikayeleri bakımından milliyetçi bir kimliğe sahip olan Yahudi din ve mistisizmde derin manalar ihtiva eder. Dahası onlar monoteizmin en saf halini yaşayan kimseler olarak kabul edilirler. Yahudilik, Ata İbrahim'in Tanrı'yla ahitleşmesiyle başlayan ve on iki atanın nesli İsrailoğulları ile devam eden bu ahit dönemini dinin başlangıcı kabul ettiği için söz konusu ahit anını ve akideyi "Atalar Dini" şeklinde kavramlaştırmışlar ve bir nevi antik dönemin animist ve politeist unsurlara dayalı 'ata' anlayışını monoteist akide ve yaşama dayalı yeni bir rotaya çekmişlerdir.

2. Yahudi Geleneğinde On İki Ata

Talmud'a göre İsrâil halkının "kardeşlik" anlayışı, Ya'kûb'un on iki oğluna dayanır.⁹ Ya'kûb ve oğullarının aile içi ilişkileri, hem Yahudi aile hukuk ve ahlâk anlayışını hem de dinî-siyasi hayatını derinden etkilemiştir. Ayrıca onlar Ya'kûb'un seçilmişliğini İsrâil halkına aktaran atalardır. *Talmud* bununla ilgili şöyle der: "İsmâil, İbrâhim'den geldi; Esav ise İshak'tan geldi fakat Ya'kûb'dan gelen on iki atanın hepsi kursesizdu." Bu ifadeyle *Talmud*, bir yandan Ya'kûb'un diğer iki ata-peygambere İbrâhim ve İshak'a üstünlüğünü diğer yandan da İsrailoğullarının diğer halklara rağmen seçilmişliğini vurgular.¹⁰

Yahudi geleneği on iki ataya büyük bir mistik değer biçer. Onlar, Ya'kûb'un miraca çıkararak Tanrı'yla ahitleştiği o mübarek gecede babalarının başının altına yastık olarak onun miraca çıkmasına bir nevi vesile olmuşlardır.¹¹ *Zohar*'daki açıklamaya göre İsrâil'in temeli on iki ata ve onların nesli on iki kabile, Tan-

⁸ Heinrich Graetz, *History of the Jews*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1891, I. 6-8.

⁹ Baba Bathra, VIII, 110b.

¹⁰ Shabbath, XXII, 145b.

¹¹ *Tanhuma: Vayetse*, I, 1, 103; *Midraş Rabba: Bereşit*, I, 68/11a; *PRE*, 35/45b, s. 264; Louis Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, trs. Henrietta Szold, The Johns Hopkins Univ. Press, London 1998, I. 350; Yitshak Haleva, *Tora ve Aftara-Bereşit*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2010, I, 210.

rı'nın bilgeliği *Hohmah*'nin (חכמה) kaynağı olan *İma* (אמא)'dan fıskıran gizli güçlerdir.¹² İbranicede "Ana" anlamına gelen *İma* kavramı bilhassa Ata-peygamber Ya'kûb'un ilk eşi Lea'ya verilen isimlerden biri olarak kabul edilir. Bunun sebebi, Ya'kûb'un oğulları dört ayrı anadan (Lea ve Rahel kardeşler, cariyeler Zilpah ve Bilha) doğmuş olsa da gelenek uyarınca Lea'nın en kutsal ana kabul edilmesi ve geleneğin bu ana üzerine yüceltilmesi olarak gösterilebilir.¹³ Çünkü *Zohar*'a göre on iki atanın en önemlileri Lea'dan doğan altı atadır. Rahel'in ve cariyelerin oğulları, Tanrı'nın yeryüzündeki rahmetini ve gücünü açığa çıkaracak ve krallığı inşa edecek olan altı kardeşin yardımcısıdır.¹⁴ On iki atanın doğumuyla "Tanrı'nın kudreti" *Netsah* (נצח) süfli dünyada tezahür etmeye başlamış ve ulvi dünyadaki "Tanrı'nın krallığı" *Malhut* (מלכות)'un açığa çıkma zamanı gelmiştir. Tanrı'nın rahmeti *Hesed*'i (חסד) yeryüzüne getirecek ve insanoğlunu rahmete kavuşacak kişiler işte bu yüzden atalardır.¹⁵ Bu inanış uyarınca modern yorumlar Tora'nın bize sunduğu on iki ata sırasını, Lea-Rahel federasyonu olarak kabul edilen Yehuda-İsrâil Krallıklarını oluşturan kabilelerin kıdem sıralaması olarak kabul ederler.¹⁶

Bu kaynakların yanı sıra *Jubilees* ve *Testaments of the Twelve Patriarchs* gibi apokrif eserlerde de ataların doğum tarihleri ve isimleriyle ilgili pek çok ayrıntı anlatılır.¹⁷ Biz burada sadece bu

¹² *Zohar: Vayetze*, V, 20/161.

¹³ Halbuki modern yorumculara göre *İma*, antik dünyanın *Magna Mater* yani Ana Tanrıça kültünün Lea yoluyla Yahudiliğe sirayet etmiş hali olarak görülebilir. Kabbala'da kainatın dışı gücü ve negatif kutbunu temsil eden *İma*'ya verilen bu nitelikler antik dönem politeizminin dualist teolojisinde evrenin yaratıcısı, tanrıların babası ve annesi olan Tanrı ve Tanrıça'ya atfedilen sıfatlar olarak kullanılıyordu. "Glossary of Hebrew Words", *The Zohar*, V, s. XI; Özhan Öztürk, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009, s. 663. Fakat *İma* anlayışının Yahudilik'te asla pagan bir tanrıça anlayışıyla bir tutulamayacağını ve bunun -her dinde olduğu gibi- monoteist dinin dönüşümlerinden biri olduğunu önemle belirtmek isteriz.

¹⁴ *Zohar: Vayetze*, V, 20/162.

¹⁵ *Zohar: Vayetze*, V, 20/164.

¹⁶ Robert Graves ve Raphael Patai, *İbrani Mitleri (Tekvin-Yaratılış Kitabı)*, çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 309.

¹⁷ 12 atanın Yahudi takvimine göre doğum tarihleri için ayrıntılı olarak bkz; *Jubilees*, s. 171-174. Ayrıca 12 atanın hayatlarına ilişkin anlatılar için bkz;

ataların isimlerinin etimolojilerine ve doğumları esnasındaki olaylardan yola çıkarak on iki atanın Yahudi din geleneğindeki konumlarına kısaca göz atmak istiyoruz:

2.1. Reuv(b)en (רְאוּבֵן)

Ya'kûb ve Lea'nın ilkdoğanı (*behor*: *evlâd-ı ekber*) olan Reuven'in etimolojik kökeni belli olmamakla birlikte, bu adın *gördü* (*ra'a/ראה*) ve *erkek evlat* (*ben/בן*) anlamındaki iki kelimenin birleşimiyle oluştuğu düşünülür.¹⁸ Bu etimoloji, Reuven'in doğumu esnasında kocası tarafından sevilmeyen Lea'nın "Tanrı üzüntümü *gördü*"¹⁹ şeklindeki ifadesine bir atıftır. Bu ifade, Lea'nın sevilme arzusunu yansıtır.²⁰ Doğum esnasında anne tarafından önemli olaylar ve duyguları anlatan kelimelerin çocuğa ad olarak konulması Sâmilerde yaygın bir gelenektir.²¹ Ginzberg'e göre *Reuven* adı, her bakımdan normal doğan bebeğine annesinin "oğlana bak" şeklindeki sevinci üzerine konulmuştur.²² Reuven adını "rahmet/merhamet" olarak açıklayan Josephus'u²³ destekleyen *Zohar*'a göre bu ad, Tanrı'nın yeryüzündeki rahmet sıfatı olan *Hesed*'in ilk tezahürüdür.²⁴

Reuven'le ilgili en dikkate değer şey, Ya'kûb'un cariyesi Bilha'la girdiği ilişki ve bu sebeple ölüm döşeğinde babasının bedduasını almasıdır²⁵: "*Reuven; Behorumsun sen; kuovetim ve erkekliğimin başlangıcı. Meokide en üstün ve güçte en üstün. [Fakat] Su gibi tez canlı [olduğun için] üstün olmayı sürdürmeyeceksin. Çünkü babanın yataklarını taşımış ve döşeğime Çıkan'ın Kutsiyeti'ni ihlal etmiştin.*"²⁶ Ya'kûb'un vasiyetine Reuven'in *behoru*/ilk

"Testaments of the Twelve Patriarchs", *The Old Testament Pseudepigrapha*, by. H. G. Lunt, Doubleday & Company, NewYork 1985, II, ss. 782-828.

¹⁸ John and White Jervis, *Genesis Elucidated*, Printed by Schulze and Co., London 1852, not: 24, s. 427; Bustanay Oded, "Reuben", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, XVII, 244.

¹⁹ Yaratılış, 29: 32.

²⁰ Yair Zakovitch, *Jacob-Unexpected Patriarch*, Yale University Press, London 2012, s. 66.

²¹ Jervis-Jervis, *Genesis Elucidated*, not: 24, s. 427

²² Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, I, 362.

²³ Josephus, I, XIX/8, 63.

²⁴ *Zohar: Vayetze*, V, 21/170.

²⁵ Yaratılış, 49: 3-4.

²⁶ Yaratılış, 49: 3-4.

oğlu, gücü ve gururu olması vurgularıyla başlaması onun hissettiği derin hayal kırıklığının göstergesidir.²⁷ Babasının cariyesi Bilha'yla zina yaptığı için, ölüm döşeğinde ilk oğulluğa dair bütün hakları elinden alınır. Yahudi dinî geleneğinin ilk doğan hakkından hareketle, behor evladın en üstün merteye kabul edilen kohenlik ve kraliyet unvanlarına doğuştan sahip olduğu hatırlanırsa, Reuven'in neyi kaybettiği daha net anlaşılır.²⁸ Babasının kutsiyetine yaptığı bu hakaret dolayısıyla onun ilk doğum hakkı, ailenin soyunu, dinini ve davasını yürütme şerefi Yûsuf, Levi ve Yehuda'ya verilir.²⁹

Modern yorumcular Reuven isminin kökenini "aslan" anlamındaki *Re'ûbhêl'*e dayandırır ve antik dönemin totemist anlayışına vurgu yaptığı iddia ederler. Bu şekilde totemizme vurgu yapan başka yorumlar ileride de karşımıza çıkacaktır. Fakat ismin etimolojisi ve anlamı ne olursa olsun Reuven ve kabilesinin tarihî süreçte İsrâil kabilelerinin oluşturduğu konfederasyonunun liderliğini yapan ilk Ürdün kabilesi olabileceği tarihî bir olasılıktır.³⁰ Bu durumda "aslan"ın dinî ve siyasi anlamda kullanılan Reuven kabilesinin totemi olduğu ve ileride bunu Yehudalılara kaptırdıkları da düşünülebilir. Onun bu vasiyette tez canlı kişiliğiyle babasının yatağına ihanet etmesi, tarihî arka planda Reuven kabilesinin diğerlerine yaptığı âni saldırılarla pek çok zarara yol açarak itibarını kaybetmesi olarak yorumlanmıştır³¹.

2.2. Şim(e)on (שמעון)

Ya'kûb ve Lea'nın ikinci oğlu olan Şimon'un adı, "Tanrı sevilmediğimi *duydu* (*şama'/שמע*)"³² cümlesine atıf olup, *Tanrı'nın Lea'nın ızdırabına kulak veriş*³³ anlamına gelir. İsmi etimo-

²⁷ *The Interpreter's Bible*, I, 819.

²⁸ Zohar: Vayechi, 56/544.

²⁹ *Baba Bathra*, VIII, 122b; *Shabbath*, V, 55b; *Sefer Ha Yashar*, 36/13-15, s. 96.

³⁰ "Genesis", *The Interpreter's Bible*, ed. by. Nolan B. Harmon, New York Abingdon-Cokesbury Press, USA 1952, I. 701, 703; Oded, "Reuven", XVII, 244.

³¹ *The Interpreter's Bible*, I, 819.

³² *Yaratılış*, 29: 33.

³³ Josephus, I, XIX/8, 63; Zakovitch, *Jacob*, s. 66; Bustanay Oded, "Simeon", *EJ*,

lojisinden anlaşıldığı kadarıyla ilk oğlunu doğurduktan sonra Ya'kûb'un kendisine tavrının değişeceğini ümit eden Lea hayal kırıklığına uğramıştır. Bu sebeple onun daha çok dua ettiği ve sonuçta Şimon'un doğumuyla Tanrı'nın bu duaya karşılık verdiği şeklinde yorumlanır. Öte yandan Şimon adı, mistik manada Tanrı'nın yeryüzündeki adaletinin tecellisi olarak da açıklanır.³⁴ Halbuki bu mistik yorumun aksine başka bir rivayette onun soyundan gelen Zimri'nin işleyeceği günaha atfen adının "işlenen günah"ı temsil ettiği de söylenir.³⁵ Şimon'un kardeşi Levi'yle kız kardeşleri Dina'ya tecavüz eden Şekem prensi ve halkını katletmesi, sonra da Yehuda'yla beraber Yûsuf'u kıskançlıkları sebebiyle bir kervana satmaları Şimon'un bir ağabey olarak Levi ve Yehuda'yı günaha teşvik ettiğinin asıl göstergesidir. Aşağıdaki pasajda Şimon ve Levi'nin bu büyük suçu sebebiyle babaları tarafından lanetlendikleri kaydedilmiştir:

Şimon ve Levi ikilidirler. Silalanışları çalıntı bir sanattır. Ruhum onların entrikalarına katılmasın; onların toplanışlarıyla bir olma, ey onurum! Çünkü öfkeleriyle insanları öldürdüler, [düşüncesizce] istekleriyle boğaları sakatladılar. Öfkelerine lanet olsun - çünkü yoğundur; ve gazaplarına [lanet olsun] - çünkü insafsızdır. Onları Ya'kûb'da (Yaakov) böleceğim; ve İsrail'de dağıtacağım.³⁶

Bu cümleler "işlenen günah" anlamındaki etimolojinin olması arka planını en iyi şekilde açıklar. Bunu destekler biçimde Şimon'a atfedilen vasiyette onun Yûsuf'a karşı işlediği günah sebebiyle pişman olup ağladığının kaydedilmesi, soyundan gelenlerin ataları hakkındaki izlenimlerini ve bu günahın nasıl algılandığını ortaya koyar.³⁷ Öte yandan Yahudi geleneğinden

edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, XVIII, 591.

³⁴ *Zohar: Vayetze*, V, 21/170.

³⁵ Ginzberg, I, 363. *Zimri* (זמרי); rivayetlere göre Mûsa zamanında Şimon kabilesi liderlerinden biri olan Salu'nun oğludur. Moablı bir kadınla fuhuş yapması ve onunla beraber Baal tapımına katılması sebebiyle halkı tarafından kâfir ilan edilmiştir. Bu sebeple Tanrı öfkelenmiş ve İsrâil üzerine veba salgını göndermiş ayrıca Mûsa'ya onu halk önünde idam etmesini emretmiştir. Bkz; Gershon Bacon, "Zimri", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, XXI, 536.

³⁶ *Yaratılış*, 49: 5-7.

³⁷ "Şimon", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 2/13.

kimi görüşler, Şimon'un kardeşi Levi ile silah kullanıp kan dökme sanatını İsrâiloğullarına ilk sokan Ya'kûb oğulları oldukları için lânete uğradıklarını belirtir.³⁸ Tarihi perspektifte ise Şimon soyunun, Yehuda kabilesi içinde yok olması, Levi kabilesinin de hiçbir toprağa sahip olmadan Yehuda'ya tâbi olması, Ya'kûb'un bu iki kabileye ettiği lânetin tezahürü kabul edilir.³⁹

2.3. Levi (לוי)

Ata-peygamber Ya'kûb'un Lea'dan olma üçüncü oğlu Levi, Yahudi dinî geleneği açısından en önemli üç oğuldan biridir. Çünkü Yahudi geleneğinin kökenini dayandırdığı Lea'ya dayalı soyda, Levi teokratik yönetim liderliğini temsil eder. Gelecekte başta kendisine Tora'nın indirildiği Musa Peygamber ve onun yardımcısı Harun olmak üzere bütün kohenler/kahinler sınıfını temsil eden Levililer onun soyundan gelecektir. Bu bakımdan Levi ve kabilesi, İsrâiloğullarının "kohen/kâhin" denen din adamlarını yetiştiren özel ve seçkin bir kabile olması hasebiyle *Zohar'*a göre *Tanrı'nın dünyadaki ihtişamını (Tiferet/תפארת)* simgeler.⁴⁰ Her ne kadar ata-peygamber Ya'kûb ölüm döşeginde yukardaki ifadelerle Şimon'a ve ona lanet etmiş olsa da apokrifalarda aklanır. Bu eserlere göre kendisine koruma vaat ederek Dina'nın intikamını almaya teşvik eden yani bir nevi tetikçilik yaptıran Tanrı'nın kendisidir. Levi böylece aynı suçu işlemesine rağmen ağabeyinden çok yüce bir makama oturtulur.⁴¹ Aynı eser hususiyetle yüceltildiği aşık olan Levi'nin ilk oğulluk hakkını kaybeden Reuven'in dinî görevlerini devraldığını da belirtir.⁴² İshak onu kutsar, Ya'kûb ise onun soyunun kâhin olacağını öngörür.⁴³ Hatta apokrifada ona bir miraç hadisesi bile atfeder. Bu rivayette başmelek Mikâil, onu alıp Tanrı katına çıkarmış ve Levi orada bizzat Tanrı tarafından kutsanmıştır.⁴⁴

³⁸ *Tora ve Aftara*, I, 401.

³⁹ *The Interpreter's Bible*, I, 819-820; Zakovitch, *Jacob*, s. 171-172.

⁴⁰ *Zohar: Vayetze*, V, 21/170.

⁴¹ "Levi", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 5/1-4.

⁴² *Sefer Ha Yashar*, 36/15, s. 96.

⁴³ "Levi", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 9/1-8.

⁴⁴ *PRE*, 37/49a, s. 284.

Levi adı pek çok etimolojik ve mitolojik anlamı barındıran ilginç bir isimdir. Temel olarak “birlikte olmak” anlamındaki *livah* (לוי) kökünden türediği düşünülen *Levi* adının, *Lea*'nın üçüncü oğlu doğunca “Kocam artık şimdi bana *bağlanır...*”⁴⁵ şeklindeki optimizmini ifade eden cümleden kaynaklandığı söylenir. Fakat Josephus, *Levi* adını “doğrulamak” anlamında yorumlar.⁴⁶ Ginzberg ise “taçlanmış” olarak tanımladığı *Levi*'yi Cebrail vasıtasıyla bizzat Tanrı'nın koruduğunu belirtir.⁴⁷

Modern yorumlarda *Levi* hakkında daha farklı anlam takdirleri vardır. Bunlardan birine göre *Lea* adıyla aynı kökten türediği düşünülen *Levi*, “vahşi inek” *Lea* kabilesine bağlı totemik bir isimlendirme olabilir. Bir diğer totemik etimoloji iddiası ise *Lea* ve *Levi*'nin “yılan” anlamına geldiği ve mitolojik deniz yılanı *leviathan* (לוייתן)⁴⁸ ile kökteş olduğu ve kelime kökünün “yılan gibi sarılan, bükümlü” anlamındaki *l-w-y* (לוי) kökünden geldiği yönündedir. *Gilgamiş Destanı*'nda anlatıldığına göre *Huluppu Ağacı*'nın gövdesine yuva yapan yılan biçimli şeytanın *ki-sikil-lil-lâ* ibaresiyle ifade edilmesinden⁴⁹ yola çıkarak *Levi* adının ilk türevi muhtemelen Sümercede geçen *lil-lâ* ifadesi olabilir. *Tanah*'ta Tanrı'nın düşmanı olarak simgelenen deniz canavarları, yılanlar ve ejderhaların kökeni de muhtemelen kökenini yukarıdaki ifadeden alarak doğurduğu çocukları öldürmeye çalışan deniz yılanı *Tiamat*'a kadar genişleyen yılan sembolüdür.⁵⁰ *Leviathan* (Ugaritçe “*lōtanu*”/ לוייתן) kelimesi, *Tanah* ve *Talmud*'da hem gerçek hem de efsanevi anlamda bazı deniz canlılarına verilen isim olmasının yanı sıra günümüzde

⁴⁵ Yaratılış, 29: 34.

⁴⁶ Josephus, I, XIX/8, 63.

⁴⁷ Ginzberg, I, 363.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Peter Machinist, “Leviathan”, *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed., Jerusalem 2007, XII, 696.

⁴⁹ Vera Zingsem, *Lilith*. çev. D. D. Yüzer, İlya Yayınları, İzmir 2007, ss. 17-20; *Gilgamiş Destanı*, çev. Sait Maden, TİB Kültür Yayınları, İstanbul 2017, XII/1-10.

⁵⁰ *Enuma Eliş*, Tablet I. Yılan ve ejderha biçimli antik dönem tanrıçaları için ayrıntılı bilgi için bkz; Aynur Çınar, “Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça'nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni”, *Bilimname*, XXXV, 2018/1, s. 369.

“Levant” olarak anılan antik Suriye-Filistin bölgesine verilen Tora isimlerinden biri olması ayrıca dikkat çekicidir.⁵¹

Tora'nın en önemli kâtibi Yahvist J'nin Levi'nin doğum hikayesini yazdığı dönemde Levililer kâhinlik yapıyor ve bu mesleğin atası olarak kabul ediliyorlardı.⁵² Yahudi tarihinde çok önemli bir yeri olan Levililer'in en büyük sembolü ise kendisi de Levi kabilesine mensup olan Mûsâ'nın yılanı sembolize eden asası idi. *Levi*, *Levililer*, *Lea* ve *Leviathan* gibi kelimeler arasındaki köken benzerliğinden yola çıkarak yılan motifli asanın Mûsâ Peygamber'in simgesi olmasına ilişkin anlatılara kısaca değinmek gerekir. Herhalde bu konudaki en ilginç yorum, Sigmund Freud'un Mûsâ ve Levililerin İbrânî değil Mısırlı oldukları şeklindeki iddiasıdır. Freud, Mûsâ'nın Mısır tektanrıcılığı olan Aton dininden devraldığı monoteist inanç kapsamında kendisine bu konuda destek çıkan Levililerin de İbrânî değil tek tanrı Firavun Akenathon döneminden kalma Aton tapınağının Mısırlı rahipleri olduğunu iddia etmiştir.⁵³ Tabii ki “bir koruyucu olarak Tanrıların ve kralların bedenlerine giren” yılan figürünün Mısır Güneş tanrısı Aton ve Atonizm'in en büyük sembollerinden biri olmasının yanı sıra, aynı zamanda YHVH'nin Mısır'a saldırdığı belaları da simgeleyen bronz yılan da görüldüğünü belirtmek de fayda vardır.⁵⁴

2. 4. Ye(h)uda (יהודה)

Kesin olmamakla birlikte “şükür, haşmet, azamet” anlamındaki (*h*)ôda (יהודה/אודה) kökünden türediği⁵⁵ ve “Tanrı'ya şükran” anlamına geldiği düşünülen⁵⁶ *Yehuda* adı, *Lea*'nın

⁵¹ Montet-Lods-Rappoport-Garaudy, *Tarihten Günümüze Siyonizm ve Yahudilik*, ed. Nurer ve Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2006, s. 25.

⁵² *The Interpreter's Bible*, I, 701, 703.

⁵³ Sigmund Freud, *Mûsâ ve Tektanrılı Din*, çev. Oya Kasap, Say Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 55-56.

⁵⁴ R.S. Hendel, “Serpent”, *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., IIInd edition, Brill, Cambridge 1999, ss. 744-747.

⁵⁵ *The Interpreter's Bible*, I, 703; B. Becking, “Yehud”, *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., IIInd edition, Brill, Cambridge 1999, s. 925; “Judah”, *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IIInd ed, Jarusalem 2007, XI, 475.

⁵⁶ Josephus, I, XIX/8, 63; *Tora ve Aftara*, I, 222.

“Tanrı’ya bu kez övgü sunayım”⁵⁷ ifadesine dayanır. Lea, dördüncü oğlu Yehuda doğunca Ya’kûb’a tek çocuk doğuran eş olduğu için Tanrı’ya şükreder.⁵⁸ Yahudi anlayışında *Yehuda* (יהודה) adı, Tanrı’nın mübarek adındaki tüm harfleri (Y-E(H)-V-E/יהוה) taşıdığı, anlamının *Tanrı’nın Krallığını ve tahtını* (*Malchut/מלכות*) ifade ettiği ve kâinatın her yönüne bu kutsiyetin ve ihtişamın ulaştığı kabul edilir.⁵⁹

Meşhur olmayan modern bir görüşe göre *yehuda*, Arapçada “alçak yer/kanyon” anlamına gelen *wahda* kelimesinden türeyen ve antik dönemlerde Tanrı Baal’a ait bir kült merkezi olan bir bölgedir. Bölge adını burada yaşayan kabilenin atasından almıştır.⁶⁰ Bu yorumun yapılmasında bölgenin batısındaki ova ve Yehuda dağı etkili olmuştur. Ayrıca İsrâiloğulları öncesinde bu bölgede yaşayan düşük statülü yerli halkın, sonrasında elde ettikleri siyasi başarılarla yüksek bir statüye eriştikleri ve bu halkın Yehudalılar olabileceği düşünülür.⁶¹ İsmi kökeni nereden gelirse gelsin Yehuda, Yahudi geleneğindeki en önemli ata ve kabiledir. O, kral soyu olarak bilinen Dâvûd’un atasıdır. Gelenek için bunun en büyük göstergesi ata-peygamber Ya’kûb’un vefat ederken ona verdiği kutsamadır:

Yehuda; kardeşlerin sana itaat edecekler. Elin düşmanının ense-sinde olacak; babanın oğulları sana doğru eğilecekler. Genç arslan Yehuda; avın üstünden yükseldin oğlum! Heybetli bir arslan gibi çömeliip uzanır. Onu kaldırmaya kim cesaret edebilir? “Son sükûnet gelene kadar, ne kraliyet asası Yehuda’dan ayrılacak, ne de yasama onun soyundan. Ve [o zaman] halklar ona itaat edecekler. Sıpasını asmaya bağlar, [dişi] eşeğinin yavrusunu da asma dalına. Giysisini şarapla yıkar, cübbesini ise üzümün kanıyla. Gözleri şaraptan daha parlaktır, dişleri de süttten daha beyaz.”⁶²

Bu ifadeler Yehuda ve kabilesini Yahudilik açısından mu-

⁵⁷ Yaratılış, 29: 35.

⁵⁸ Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, I, 363.

⁵⁹ Zohar: *Vayetze*, V, 21/169-170, 175; *Tora ve Aftara*, I, 222.

⁶⁰ Becking, “Yehud”, s. 925.

⁶¹ “Judah”, XI, 475.

⁶² Yaratılış, 49: 8-11.

kaddes kılan bir kutsamadır. Başta Dâvûd'un krallığına atf yapan bu kutsanmaya bağlı olarak Yahudi geleneği, Yehuda kabilesinin kraliyet ailesi olduğunu düşünür.⁶³ Böylece Yehuda kabilesi ve bu kabileden doğan krallık, Yahudilik'te Yehuda'nın krallık ailesi olarak seçildiği inancını doğurmuştur.

Tekvin'de Yehuda ve Yûsuf dışında İsrail'in oğullarıyla ilgili çok fazla ayrıntılı bilgi verilmez. Yehuda hakkındaki ayrıntılarda ise onun kral soyu olarak kutsanmasını gerektirecek bir nitelik mevcut değildir. O, gelini Tamar ile farkında olmadan birlikte olmuş ve bu birliktelikten Perez ve Zerah adında iki oğlu doğmuştur. Ayrıca o, Yûsuf'un satılmasında başrolü oynayan ağabeylerden biridir. Yûsuf'un satılmasında pek çok eserde diğer ağabeyler pişmanlıktan ağlarken Tora'da ata-peygamber Ya'kûb'un ölüm döşeğinde onu "aslan" a benzetererek sebepsiz yere yücelttiği görülür.⁶⁴ Bu ayrıntılandırmanın sebebi, olasılıkla, gelenek tarafından Yehuda'nın Ya'kûb'un oğullarının ilk doruk noktası kabul edilmesidir. Çünkü o, İsrail'in *aslanı* (*aryeh/אַרְיֵה*)⁶⁵ olarak Reuven'den devraldığı

⁶³ *The Interpreter's Bible*, I, 820.

⁶⁴ Apokrifada Yehuda'nın kendi dilinden anlatıldığına göre o, vahşi ortamlarda cesurca ava çıkar ve aslanları devirerek avlarını ağızlarından alırdı. Bkz; "Judah", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 2/1-7.

⁶⁵ Yehuda gerek Tora'da gerekse Yahudi tarihinde aslanla simgelenmiştir. Nermin Öztürk, *Kutsalın Değişen Yüzü-Aslanlı Tanrıçalardan Aslanlı Erenlere*, Konya 2013, s. 51. Görüntüsü, gücü, azameti, atılganlığı ve yırtıcı mizacıyla aslan, mitolojide gücün, asaletin ve Güneş'in simgesi olarak kullanılmıştır. İbrânicede "aslan" kelimesinin *Lav(b)i/Levi'ah* (לְבִיָּה/לְבִיָּה) ve *ari/aryeh* (אַרְיֵה/אַרְיֵה) şeklinde iki karşılığı vardır ve bunlardan ikisi de ilginç tarihsel gerçeklere tesadüf eder. Bunlardan bize en çok yakın gelenlerden biri, aslanın/dişi aslanın MÖ. II. binyılda Ken'an'da tapılan *Lb't* adında bir tanrıça olmasıdır. Kült alanı, Ken'an'ın güney-batısında, yani Yehuda bölgesinin sınırları içerisinde bulunmaktadır. Aynı külte, *Labbatu* adıyla önce Akad tabletlerinde sonra da birçok antik Yakındoğu kültürlerinde rastlanmıştır. Mevcut bulgular bu tanrıçanın Batı Sâmililerinin etkin olarak tapındığı çift cinsiyetli *Savaş Tanrıçası La-ba-tu İştâr/Anat* olabileceğini gösterir. Ayrıca İnan-na/İştâr ve Kibebe gibi tanrıçalar da "aslanlı tanrıça" olarak bilinir. Bkz; E. Puech, "Lioness", *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., 2nd edition, Brill, Cambridge 1999, ss. 523-524; Kathryn Hutton, "Lions", *ER*, by. Lindsay Jones, 2nd edition, (1987) 2005, VIII, ss. 5464-5465; Jehuda Feliks-S. Dâvud Sperling, "Lion", *EJ*, ed: F. Skolnik-M. Berenbaum, 2nd ed, Jerusalem 2007, XIII, ss. 61-62. Diğer yandan etimolojik olarak 'aslan/aryeh' kelimesinin ve MÖ. II.-I. binyıllarda Mezopotamya'yı kuzeyden istila eden ve kendisini üstün/kutsal ırk olarak gören Ari/Aryan soyu ile benzeşiyor olması da ilginç

Ya'küb iktidarını yüceltmekle onurlandırılır.⁶⁶ Bu kutsamanın yazarı Yahvist J'nin bizzat Yehuda kabile mensubu olduğundan olsa gerek gelecekte güneyin en güçlü kabilesi olarak Kral Dâvud'la krallık ona devredilecek⁶⁷ ve Mesih onun soyuna has kılınacaktır.⁶⁸ Bu da Yehuda'yı, Yahudi *Seçilmişlik* algısının merkezine oturtacak ve Yahudi geleneğinde tüm kralların ve Mesih'in bu soydan gelmesi şartının dinin değiştirilemez bir akidesi haline getirecektir.

2. 5. Dan (דָּן)

"Aklamak/temize çıkarmak" anlamındaki *dyn* (דָּן) kökünden türeyen *dan* kelimesi "ilahî yargı" demektir.⁶⁹ İsim, kendi çocuğu olmayınca ablası Lea ile girdiği rekabette öne geçebilme için Rahel'in kendi yerine cariyesi Bilha'yı Ya'küb'a göndermesi ve sonuç olarak edindiği evlat hakkında "Tanrı *yargıımı* (*danani*/דָּנָנִי) yerine getirdi"⁷⁰ ifadesine binaen konulmuştur. Bu yüzden rabbinik gelenek Dan adınının içeriğinde ilahî bir mana ve hüküm olduğuna hükmeder.⁷¹ Çünkü Tanrı başta Rahel'i yargılayarak çocuksuz kalmasına hükmetmiş; sonrasında duasına icabet ederek ona evlat vermiş ve onu ailesi karşısında aklayarak yüceltmıştır.⁷² Rahel bu çocuk için Tanrı'ya çok dua etmişti. Çünkü Rahel'in ablası Lea'ya karşı küçük düşmesi bir yana, bu durum bir kadını üzen ve itibarsızlaştıran bir durum addedilir. Çünkü seçilmiş halk İsrâil için çocuksuzluk, felakettir. Tanrı, İsrâil soyunun dünyayı kaplayacağını vaat etmişken⁷³ Yahudi bir kadının kısırlığı hem o kadının konumu hem de

bir benzerliktir.

⁶⁶ *Sefer Ha Yashur*, 36/15.

⁶⁷ *The Interpreter's Bible*, I, 702, 821; Zakovitch, *Jacob*, s. 172.

⁶⁸ "Judah", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 1/6; Ginzberg, I, 363; Zakovitch, *Jacob*, s. 67.

⁶⁹ Isaac Avishur, "Dan", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed., Jerusalem 2007, V, 405.

⁷⁰ *Yaratılış*, 30: 6.

⁷¹ Avishur, "Dan", V, 405.

⁷² Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, I, 364; *Tora ve Aftara*, I, 225.

⁷³ "Soyun, toprağın tozu gibi olacak. Batıya, doğuya, kuzeye ve güneye yayılacaksınız. Yeryüzünün tüm aileleri senin sayende mübarek kılınacaklar - ve soyunun [sayesinde]." *Yaratılış*, 28: 14

seçilmişliğin devamı için tehlikelidir.⁷⁴ Vefat ederken tüm oğullarını kutsayan ata-peygamber Ya'kûb, oğullarını doğum sıralarına göre değil annelerinin aile içindeki konumlarını dikkate alarak kutsar. Bundan dolayı Dan'ın kutsanması doğum sırasına göre değil Lea'nın altı oğlundan sonra gerçekleşir: *"Dan, halkı için çarpışacak; tıpkı Yisrael'in diğer kabilelerinden biri gibi. Dan, yolda bir yılan-patikada atın topuklarını sokup binicisini geriye düşürten bir engerek olacak. Kurtuluşunu ümitle bekliyorum, ey Tanrım!"*⁷⁵

Bu kutsamada Dan adının "ilahî yargı" anlamına gelen etimolojisine vurgu yapılır ve o, düşmanını zehriyle öldüren bir yılanla benzetilir. Adının bu etimolojisi, daha büyük kabilelere oranla küçük bir kabile olan Dan'ın halkının kurtuluşu için Tanrı vergisi inisiyatif kullanabilme kabiliyeti sayesinde eriştiği başarılarla atıftır.⁷⁶ Ayrıca Dan'ın yılanla benzetmesi, Dan kabilesinden çıkan gerillaların askeri başarısına da göndermedir.⁷⁷ Tora yorumcularına göre Ya'kûb'un Dan'a yaptığı övgü, onun şahsına yönelik değil; onun soyundan çıkacak olan Hâkimler döneminin son hâkimi aslan avcısı Samson'a işaretler.⁷⁸ Bu yüzden *Talmud*, Ya'kûb'un Dan hakkındaki kehanetinin gerçek çıktığını, Dan'ın yoldaki bir yılan olduğunu belirtir.⁷⁹ Dan ve kabilesi, yiğitlikte Yehuda'ya eşit kabul edilmiş hatta Mesih'in onun soyundan gelebileceğine dair yorumlar yapılmışsa da, bu kabul görmemiştir.⁸⁰ Diğer yandan adına yazılan vasiyette, onun Yûsuf'u çok kıskandığı için onu öldürmek istediği, bu yüzden satılmasına çok sevindiği de kaydedilir.⁸¹

2.6. Naftali (נפתלי)

Ne *Naftali* ismi ne de bu adın ilk olarak geçtiği Tekvin'in ilgili pasuğuna ilişkin net bir izah yapılabilmıştır. Yüksek ihti-

⁷⁴ *The Interpreter's Bible*, I, 704.

⁷⁵ *Yaratılış*, 49: 16-18.

⁷⁶ *The Interpreter's Bible*, I, 822; Zakovitch, *Jacob*, s. 173.

⁷⁷ Zakovitch, *Jacob*, s. 174.

⁷⁸ "Dan", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 1/4-8.

⁷⁹ *Sotah*, II, 9b.

⁸⁰ Avishur, "Dan", V, 407.

⁸¹ "Dan", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 1/4-8.

malle İbranice “mücadele etmek, kurnazlık yapmak, galip gelmek ve güreşmek” gibi anlamlara gelen *niftal*/ נִפְתָּל fiilinden türeyen *Naftali*⁸² adı, muhtemelen Rahel'in bu çocuğun doğumuna vesile olan kurnazlığıyla övünmesinin ve ablasına üstün geldiği düşüncesinin bir ürünüdür. Ablasına üstün gelebilmek için Rahel, cariyesi Bilha'yı yeniden kocasına göndermiş ve ikinci oğlana sahip olduğunda “Kız kardeşimle eşitlenebilmek için Tanrı'nın tüm dolaylı yollarını denedim (*naftuley Elohim*/ נִפְתַּלְתִּי לְאֵלֹהִים) ve *başardım* (*niftalti*/ נִפְתַּלְתִּי)” demiş ve bebeğine Naftali adını vermiştir. Daha açıkçası Naftali'nin doğumuyla Lea'yla eşitlendiğini düşünen Rahel, bir bakıma, *eşitlenebilmek için zor yollardan geçtiğini* ve bunun da kendi kurnazca manevrası sayesinde olduğunu belirtmiş olmalıdır. Yahudi bilginler bu adı, Rahel'in Tanrı'yı ikna etme çabasının tecellisi olarak değerlendirenken⁸³; Josephus, onun geliştirdiği stratejiler nedeniyle bu adın “başarıya ulaşan strateji” anlamına geldiğini söyler.⁸⁴ Diğer yandan bu isim, Rahel'in kıskançlığının boyutlarını da gösterir.⁸⁵ Başka bir yorumda, Naftali'nin (*Naftal-Yauh*/ נִפְתָּל יוּוה) etimolojisi, “Yauh/Yahve” yani “Tanrı ile güreşme, mücadele etme” olarak da açıklanır.⁸⁶ Şayet bunu da anlam dairesinde kabul edersek, Rahel'in evlat edinmek için asıl mücadelesinin Tanrı'yı ikna çabası olduğu yönündeki yorum daha tutarlı görünür.

Ata-peygamber Ya'küb ölürken Naftali'yi kutsamaz, sadece ona yönelik ilginç bir betimleme yapar: “*Naftali, serbestçe koşan ve güzel sözler dağıtan bir karacıdır.*”⁸⁷ Bilha'nın küçük oğlu Rahel'in evlatlığı Naftali'nin soyundan gelen kabilenin Galile'nin yüksek yerlerinde yaşadığı bilinmektedir. Babasının Naftali'ye yönelik bu betimlemesi gerek onun yaşadığı dağlarda rahat ve çevik hareket edebilme özelliğine bir işaret olarak de-

⁸² Reuben Alcalay, *The Complete Hebrew-English Dictionary*, Massada Publishing Co., Jerusalem 1981, s. 1674.

⁸³ *Tora ve Aftara*, I, 224.

⁸⁴ Josephus, I, XIX/8, 63.

⁸⁵ Zakovitch, *Jacob*, s. 70.

⁸⁶ Jervis-Jervis, *Genesis Elucidated*, not: 29, s. 427; *The Interpreter's Bible*, I, 704.

⁸⁷ *Yaratılış*, 49: 21.

ğerlendirilmiştir.⁸⁸ Naftali'nin dört oğlu ve adının kendi kabilesine isim olduğu dışında *Tanah*'ta ona önemli bir atıf olmadığı gibi aggadik eserlerde de ondan bahsedilmez.⁸⁹ Ona ilişkin bilgiler genellikle *Kumran Yazmaları* arasından çıkan pseudepigrafik eserden alınmıştır.⁹⁰ Burada da Rahel'in çocuk özlemi sebebiyle Naftali'ye olan sevgisi⁹¹ ve Ya'kûb'un onu hayırla yad ettiği anlatılır.⁹² Yine bu kaynakta kırkıncı yaşında Atapeygamber İshak'ın tüm torunlarını zirvesinde Güneş ve Ay'ın net olarak görüldüğü Zeytin Dağı'na götürerek, her birine orayı ele geçirmelerini söylediği, Levi ve Yehuda'nın Güneş'i diğer kardeşlerin de Ay'ı tuttukları fakat en sonunda Yehuda ve Levi'nin diğerlerine galebe çaldığı anlatılır.⁹³ Bu anlatımla bir nevi İsrâiloğulları arasındaki siyasi rekabetler ve Yehuda'nın nihai zaferi Naftali'nin ağzından anlatılmış olur.

2.7. Gad (גַּד)

Lea'nın Rahel'e karşı atağa geçerek kendi cariyesi Zilpah'ı Ya'kûb'a göndermesiyle edindiği ilk oğul Gad'dır. "Şans ve talih" (*gada*/גַּד) anlamındaki *Gad* adı, Lea'nın bu doğumu "uğurlu geldi (*ba gad*/בָּא גַּד)" şeklinde yormasına dayanır.⁹⁴ İşari bir yorumda Gad'ın soyundan gelecek Peygamber İlya sebebiyle bu atanın kabilesinin şanslı sayıldığı için bu ismin verildiği belirtilir.⁹⁵ Lea'nın, Tanrı'yı anmadan doğumu şansla nitelendirilmesi, modernistlerce, antik dönemde Mezopotamya ve Yakındoğu Sâmililerindeki kader ve şans tanrısına tapınma anlayışının metne yansdığı⁹⁶ ve Gad'ın şans tanrısının kökenine atıf

⁸⁸ *The Interpreter's Bible*, I, 822; Zakovitch, *Jacob*, s. 174.

⁸⁹ Isaac Avishur, "Naphtali", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jerusalem 2007, XIV, 773.

⁹⁰ Dâvud Flusser, "Naphtali", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jerusalem 2007, XIV, 775.

⁹¹ "Naphtali", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 1/7-8.

⁹² "Naphtali", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 2/1-2.

⁹³ "Naphtali", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 5/1-8.

⁹⁴ Yarattılış, 30: 11.

⁹⁵ Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, I. 365.

⁹⁶ S. Ribichini, "Gad", *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge 1999, s. 339; Yuval Kamrat-S. David Sperling, "Gad", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jerusalem 2007, VII, 328; Graves-Patai, *İbrani Mitleri*, s. 308; J. A. Coleman, *The Dictionary of Mythology*, Fous-

yapan bir köken miti olduğu şeklinde yorumlanır.⁹⁷ Öte yandan o döneme ait bazı tabletlerde *gad* kelimesi, bir dileği veya yeni doğanı ifade eden cins isim olarak da kullanılmıştır.⁹⁸ Alternatif bir yorumda *bölük*, *tabur* anlamına gelen Gad, Lea'nın sanki bir bölük kadar çok çocuğa sahip oluşunu ve evlat bakımından zenginleşmesini simgeler.⁹⁹

Ya'küb'un Gad'a yönelik ifadesi bir kehanet niteliği taşır: "Akıncılar Gad'a saldıracak; ancak o, onların topuğuna saldıracak."¹⁰⁰ Zakovitch anlam bütünlüğü açısından Ya'küb'un Gad'a ilişkin "topuğundan saldıрма" şeklindeki kehânetini Dan'a yapılan kehanetin devamı olarak kabul eder. Çünkü Dan gerillaları düşmanlarına arkadan, topuğundan saldırmalarıyla meşhurdur.¹⁰¹ Bu durum, Gad adının etimolojilerinden biri olan *bölük*, *tabur* anlamlarını haklı çıkarır¹⁰² ve bir nevi Dan ve Gad kabilelerini birlikte hareket ederek düşmana ortak zayıyat veren kardeş kabileler olarak tanımlar. Yine Mûsa Peygamber'in Gadlıları aslana benzetilmesi de onların saldırgan doğasına bir işaretir.¹⁰³

Rivayetlerde Gad'ın doğuştan sünnetli olduğu ve adındaki "şans" anlamı sebebiyle İsrâiloğullarına çölde kudret helvası *mannın* bahşedildiği belirtilir.¹⁰⁴ Vasiyetinde Gad'ın, çok şımartıldığı ve ağabeylerini sürekli babasına şikayet ettiği için Yûsuf'e kin güttüğü ve onu öldürmek istediği anlatılır.¹⁰⁵ Yine aynı kaynakta o, evlatlarına İsrâil'in kurtarıcısı Yehuda ve Levi'ye saygı göstermesini öğütleyerek bir nevi Yehuda Krallığı'nın üstünlüğüne boyun eğdi.¹⁰⁶

ham-England 2007, s. 393; Zakovitch, *Jacob*, s. 70.

⁹⁷ *The Interpreter's Bible*, I, 705.

⁹⁸ Ribichini, "Gad", s. 339-340; Kamrat-Sperling, "Gad", VII, 328.

⁹⁹ *Tora ve Aftara*, I, 224.

¹⁰⁰ *Yaratılış*, 49: 19.

¹⁰¹ Zakovitch, *Jacob*, s. 174.

¹⁰² *Tora ve Aftara*, I, 224.

¹⁰³ *Tesniye*, 33: 20.

¹⁰⁴ Yehuda Elitzur, "Gad", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IIInd ed., Jerusalem 2007, VII, 330.

¹⁰⁵ "Gad", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 1/4-9, 2/1.

¹⁰⁶ "Gad", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 8/1-2.

2.8. Aşer (אָשֶׁר)

Lea'nın cariyesi Zilpah'dan edindiği ikinci erkek çocuktur. Lea, toplumda gurur kaynağı olan bu doğumu “mutluluğum”¹⁰⁷ şeklinde yorumlar.¹⁰⁸ İbrânicede *aşer/aser* kelimesi, “mutluluk”, “dik duran (tahtadan oyulan kült obje)” gibi anlamlarının yanı sıra “ilerlemek” ya da “onaylanmak, kabul görmek” (אָשֶׁר) fiillerinin de köküdür.¹⁰⁹ Bu anlamlardan bakılırsa Lea, Aşer sayesinde toplumda saygın konuma ulaştığını ve bunun da göğüs kabartan bir durum olduğunu ifade eder gibidir.

Ata-peygamber Ya'kûb'un Aşer hakkındaki “Aşer'den gelecek en zengin yiyecekler; krallara yaraşır lezzetli yiyecekleri o sağlayacak”¹¹⁰ şeklindeki sözlerinde içkin olan dünyevi zenginlik vurgusu, Aşer kabilesinin Batı Galile gibi verimli bir arazide meskun olmasına bir atıftır.¹¹¹ Aşer (Asaru)'in I. Seti ve II. Ramses'in yazıtlarında geçen bir Ken'an bölgesi olması da ismin bölge adı olduğu şeklinde yorumlanabilir.¹¹² Bu kabilenin yaşadığı topraklardaki bereket, günümüzde kimi bilim adamlarınca Aşer'in bereketi sembolize eden bir tanrı formu olabileceği düşüncesini doğurmuştur ki Mezopotamya ve Levant'ta bunu doğrulayacak pek çok tanrı adı bulunması bu kanaati destekler. Bunlardan bazılarına göre Aşer, Ken'an'da yoğun şekilde tapılan bereket tanrıçası *Ashērāh'*in eril hali *Aşir* olabileceği gibi¹¹³ Arap bedevilerin süvari tanrısı *Asar (Asir)*, Babil tanrısı *Marduk'*un formlarından biri olan *Asari (Asaru/Usire)* ve Mısır tanrısı *Osiris'*in ilksel hali *Asir (Asiri)* de olabilir.¹¹⁴ Zilpah'ın her iki oğlunun da yerel pagan tanrılarının isimlerini almış olma ihti-

¹⁰⁷ Yaratılış, 30: 13.

¹⁰⁸ Josephus, I, XIX/8, 63; Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, I, 366; *Tora ve Aftara*, I, 227; Zakovitch, *Jacob*, s. 70.

¹⁰⁹ N. Wyatt, “Asherah”, *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge 1999, s. 99.

¹¹⁰ Yaratılış, 49: 20.

¹¹¹ Zakovitch, *Jacob*, s. 174.

¹¹² *The Interpreter's Bible*, I, 705; Graves-Patai, *İbrani Mitleri*, s. 308-309; “Asher”, *EJ*, ed: F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed: Jarusalem 2007, II, 559.

¹¹³ *The Interpreter's Bible*, I, 705; Wyatt, “Asherah”, s. 99-105; Graves-Patai, *İbrani Mitleri*, s. 308-309; “Asher”, II, 559.

¹¹⁴ Coleman, *The Dictionary of Mythology*, s. 97.

mali, henüz akidesi net olarak oturtulamamış atalar dönemi monoteizminin hem politeist unsurları kendi inanç sistemine uygun hale getirdiğinin hem de eski dinden kalıntılar barındırdığının bir göstergesidir. Diğer yandan bu durum, İbrânicede ve her dilde, *uğur*, *mutlu*, *bahtiyar*, *sevinç* gibi kelimelerin günlük hayatta kişi adı olarak kullanılmasının bir örneği de olabilir.

2.9. Yisahar / İssakar (יששכר)

Tora'da uzun zamandır doğum yapmayan Lea'nın beşinci oğlu doğunca "Tanrı'nın ödülü/lütfü"¹¹⁵ anlamına yorulan Yisahar/İssakar adını verdiği belirtilir.¹¹⁶ Aslında İbranice'de "kiraladı" ya da "ücret karşılığı çalıştırdı" gibi anlamlara gelen *sahar* (שָׂחַר) fiilinden türediği net olarak görülen bu ismin anlamı Lea'nın "Tanrı ücretimi ödedi (*seharî Elohîm natan/נתן עליי* *שְׂחָרִי*)" ifadesinden anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Hikayeye göre Lea, adanotu karşılığı Ya'kûb'un geceliğini Rahel'den satın almış¹¹⁸ ve o gece İssakar'a hamile kalmıştır. Dolayısıyla İssakar ismi Lea'nın ücretini ödediği Ya'kûb'dan çocuk edinerek Rahel'le takas ettiği şeyin karşılığını fazlasıyla aldığı ifade edilmiştir.

Diğer yandan Ya'kûb'un son konuşmasında "İssakar, heybeler arasında uzanan, kuvvetli kemiklere sahip bir eşektir. Dinlencenin iyi, ülkenin hoş olduğunu gördü; ama yine de omzunu yük taşımak üzere eğdi ve sözleşmeli hizmetkâr oldu."¹¹⁹ şeklinde nitelemesi, İssakar kabilesinin Naftali, Zevulun ve Menasse kabileleri arasındaki topografik konumuna bir atıf olarak değerlendirilir.¹²⁰ Diğer yandan bu ifadeler, İssakar'ın kendi özgürlüğünü maddi çıkar uğruna başka güçlere teslim etmesi olarak da yorumla-

¹¹⁵ Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, I. 366; *Tora ve Aftara*, I, 229; Zakovitch, *Jacob*, s. 72.

¹¹⁶ Yaratılış, 30: 18.

¹¹⁷ "Issachar", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 1/15; Josephus, I, XIX/8, 64; *The Interpreter's Bible*, I, 706; Jervis-Jervis, not: 35, s. 428.

¹¹⁸ Pasukta ifade şu şekilde geçer: "Bana geleceksin. Çünkü oğlumun adanotlarını, hizmetine karşılık ödedim (*kî sahar seharîlha bedûra/בְּדוּרָא שְׂחָרִי שְׂחָרִי*)" Bkz. Yaratılış, 30: 16.

¹¹⁹ Yaratılış 49: 14-15.

¹²⁰ Samuel Abramsky, "Issachar", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, II ed. ed. Jerusalem 2007, X, 766.

nır.¹²¹ Çünkü tarihî verilere göre İssakar kabilesi çok verimli bir bölge olan Aşağı Galile’de yaşamasına rağmen, Ken’anî derebeylere boyun eğmiştir.¹²² Diğer yandan İssakar kabilesinin kendisini Tora eğitimine adanmış ünlü âlimler yetiştirdiği bilinir. Bu âlimler çalışıp para kazanmaz, hayatlarını manevî ilimle uğraşmaya adanmış ve sadece dinlenmek için mola verirlerdi.¹²³

Öte yandan bazı hahamlar Tora’da İssakar için yapılan “eşek” benzetmesini, bu kabilenin Tora ve halkın manevî eğitimi uğruna kendini feda etmesi olarak yorumlamışlardır.¹²⁴ Yeri gelmişken Kur’ân-ı Kerim’de görevini hakkıyla yapmayan Yahudi âlimlere Tora’da yapılan “eşek” benzetmesinin aynıyla kullanması hayli ilginçtir: “*Tevrat’taki emir ve yasaklara uymakla yükümlü kılınan ve fakat bu yükümlülüklerini yerine getirmeyen kimseler [Yahudi âlimler], sırtında ciltler dolusu kitap taşıyan eşek gibidirler...*”¹²⁵ âyetinden, Kur’ân’da Yahudilere yönelik bu benzetmenin, aslında Tora’yla sabit, halk tarafından bilinen ve tarihî bir altyapıya sahip kullanım olduğu görülür. *Zohar*’da kendini Tora’ya adayan bu kabilenin doğumunun, adamotu satışının uğruna gerçekleştiği zikredilir.¹²⁶

2.10. Zevulun (זבולון)

Lea, son oğluna, “Tanrı’nın *armağanı*” anlamındaki Zevulun adını verir.¹²⁷ Bu adın, muhtemelen, “ilahi yücelik” ve “cennet makamı” anlamına gelen *zeb(v)ûl* (זבול) kelimesinden türemiş olduğu düşünülür. Aynı zamanda doğumun anlatıldığı 30:20 pasukta “Tanrı bana çok iyi bir armağan verdi (*zebadnî Elohîm otî zebed tov* זבד טוב אלהים איתי)” ifadesinde geçen *zavad* (זבד) fiiliyle hem anlam hem de fonetik bakımından uyumludur.¹²⁸ Temel olarak “hediye verdi” anlamına gelen fiil, aynı zamanda “ihsan etmek ve donatmak” gibi anlamlara da sahip-

¹²¹ *The Interpreter’s Bible*, I, 821.

¹²² *The Interpreter’s Bible*, I, 706; Zakovitch, *Jacob*, s. 173.

¹²³ *Tora ve Aftara*, I, 404.

¹²⁴ *Tora ve Aftara*, I, 404.

¹²⁵ *Cum’a*, 62:5.

¹²⁶ *Zohar: Vayetze*, V, 23/196-197.

¹²⁷ *Yaratılış*, 30: 20.

¹²⁸ *Tora ve Aftara*, I, 229.

tir.¹²⁹ İfadeden Lea'nın rekabette öne geçmesi için gereken gali-biyeti hali hazırda elde ettiği, Zevulun'un doğumunun ona fazladan bir hediye olduğu belki bu sayede yüce bir konuma ulaşacağını umduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sürekli Rahel'in evinde kalan kocasıyla ilgili Lea'nın "Kocam artık daimi evini benimle kurar. Çünkü ona altı oğlan doğurdum" şeklindeki ifadesi, onun hem evlatlarına hem de Ya'kûb'a son kavuşma ümidini dillendirir.¹³⁰ Bundan sonra hane içi yüksek mevkiini garantileyen Lea, yedinci bir oğul doğurmanın Rahel'e eziyet olacağını bildiği için Tanrı'ya kızı olması için dua ettiği ve Di-na'nın bu suretle doğduğu rivayet edilir.¹³¹ Böylece Lea, Zil-pah'dan edindiği oğulları hariç, altı oğlan ve bir kız doğurmuş, böylece Rahel karşısında nihai zafer kazanmıştır.¹³² Dolayısıyla bu pasuğun Zevulun'dan hemen sonra doğan kız kardeşi Di-na'yı da kapsadığı söylenebilir. Bu sebeple Josephus *Zevulun* adını "iyiliğin/yüceliğin garantisi" olarak yorumlar¹³³ ki Lea'nın yedi çocukla aile içinde edindiği konum bakımından bu yorum isabetlidir.

Yahudi tarihinde Zevulun, genellikle ağabeyi İssakar ile beraber anılır. Yahudiler doğum sırasında İssakar, Zevulun'dan önce olmasına rağmen Ya'kûb'un kutsamasında Zevulun'a öncelik verilmesini, kendini Tora eğitimine adayın birinci nesil Talmud âlimleri *Tannaim*'i yetiştiren İssakar kabilesinin, tüm ekonomik yükünü Zevulun çekmesine bağlarlar.¹³⁴ Ayrıca bu iki kardeşin Yûsuf'un satılmasını istemedikleri, satış ücretinden herhangi bir pay almadıkları ve kardeşinin yasını tuttıklarına da değinilir:¹³⁵

2.11. Yûsuf / Yosef (יוסף)

Rahel'in behoru yani ilk oğlu Yûsuf, Tora'da Tanrı'nın Ra-

¹²⁹ Alcalay, *Hebrew-English Dictionary*, s. 644.

¹³⁰ *Tora ve Aftara*, I, 229.

¹³¹ Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, I, 367-368; *Tora ve Aftara*, I, 229.

¹³² Zakovitch, *Jacob*, s. 74.

¹³³ Josephus, I, XIX/8, 64.

¹³⁴ Moshe Beer, "Issachar", *Ej*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IIInd ed, Jarusalem 2007, X, 767.

¹³⁵ "Zebulon", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 3/1-3; 4/1-2.

hel'i hatırlamasının tecellisi olarak gösterilir.¹³⁶ Bazı rivayetlerde geceliğini satarak İssakar ve Zevulun'un doğumuna vesile olan Rahel'e mükâfat olsun diye Tanrı'nın rahmini açtığı ve ona Yûsuf'u bahsettiği belirtilirken¹³⁷, *Zohar* bu doğumu Tanrı'nın Rahel'in dualara karşılık verışı olarak yorumlar.¹³⁸ *Yûsuf* adının "tekrarladı ve yeniden yaptı", "yeniden değer kazandı" anlamındaki *yasaf* (יָסַף) ve/veya aynı kökten türemiş "eklendi, artırıldı, bereketlendi" anlamındaki *usaf* (הוּסַף) kökünden türediği düşünülür.¹³⁹ Bu görüş "Tanrı bana bir oğul daha versin (*yosef YHVH lî ben aher/אֵהָרַךְ לִּי בֶן אֶחָד יִהְיֶה לִּי*) diyerek ismini Yosef koydu" pasuğundan yola çıkarak oluşturulduğu için isabetlidir. Ayrıca bir önceki pasukta Rahel'in Yûsuf doğunca "Tanrı utancımı ortadan kaldırdı (*asaf / אָסַף*)" ifadesinde geçen "giderdi, yok etti" anlamındaki *asaf* (אָסַף)¹⁴⁰ ile *usaf* (הוּסַף) ve *yosef* (יֹסֵף) kelimeleri arasında hoş bir fonetik ahenk olduğunu da belirtmek gerekir.¹⁴¹ Bu minvalden Yûsuf'un doğumu Rahel'in *sıkıntısını gideren* ve ona toplumda *itibar kazandıran sevinçli bir olay* kabul edilmiştir. Dahası Rahel, Yûsuf'un doğumunu bir sonraki oğlu Bünyamin için başlangıç olarak gördüğü için bereketli addetmiş ve ona bu bereketin sembolü olarak *Yûsuf* adını vermiştir. Yani Rahel bebeğine bu ismi koyarak hem kocasının gözünde eski itibarını elde etmiş hem de ikinci bir evlada sahip olmayı dilemiştir.¹⁴² Her ne kadar Zakovitch, Rahel'in tek bir isimde pek çok manayı birleştirmesini, rekabet duygusunun körüklenmesi, yüzüzlük ve aç gözlülük olarak nitelese de¹⁴³ *Yûsuf* isminin, çocuk hasretiyle titremenin ve yeni bir umudun ifadesi olduğunu düşünmek daha yerindedir.¹⁴⁴

Modern yorumlarda Yûsuf adının Yakındoğu'da rastlanan

¹³⁶ Yaratılış, 30: 22-24.

¹³⁷ "Issachar", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 2/1-3.

¹³⁸ *Zohar: Vayetze*, V, 23/199.

¹³⁹ Josephus, I, XIX/8, 64; *The Interpreter's Bible*, I, 706.

¹⁴⁰ Alcalay, *Hebrew-English Dictionary*, s. 133.

¹⁴¹ *Tora ve Aftara*, I, 229.

¹⁴² Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, I. 368; *Tora ve Aftara*, I, 229-230

¹⁴³ Zakovitch, *Jacob*, s. 75.

¹⁴⁴ M. Dukstra, "Joseph", *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge 1999, s. 476.

Yöse(i)ph-ēl, Ezra 8:10' da geçen Yosifya (יְסֵפִיָּא) adı ve III. Tutmo-se listesindeki Yšp'r ile etimolojik bağlantısı kurulmaya çalışılır.¹⁴⁵ Buna bağlı olarak Mısır kaynaklarında geçen İki Kardeşin Hikâyesi ve Firavun Akhenathon döneminde Mısır'ın Ken'an ve Suriye bölgesinden sorumlu delegesi Yanhamu arasındaki paralellikler modern Tora eleştirmenlerinin dikkatini çekmiştir.¹⁴⁶ Ayrıca anne ve babasının isimlerinden yola çıkılarak Yûsuf'un doğumu, uzun bir kıtlık sonrası *bulutlu* (Rahel) bir *gecenin* (Ya'kûb) ardından sabaha karşı yağın *bereketli bir yağmura* (Yûsuf) benzetilir.¹⁴⁷ Tora'nın Ya'kûb'un oğulları arasında hayatının tüm ayrıntılarıyla anlatıldığı tek ata Yûsuf'tur. Ayrıca Yûsuf, yıllarca hasret çektikten sonra doğan ve büyük aşkı Rahel'i hatırlatması bakımından, Ya'kûb'un hem en sevdiği oğlu hem de hayatındaki en büyük imtihanıdır. O, Ya'kûb tarafından fazla şımartılması, ağabeylerinin her kabahatini babasına şikâyet etmesi ve gelecekte seçilerek kendisine peygamberlik verileceği rüyada haber verilmesi sebebiyle ağabeyleri tarafından hiçbir zaman sevilmedi.¹⁴⁸ Bu yüzden ağabeyleri onu Mısır'a giden bir kervana sattılar. Sonra Mısır'da sefaletten hükümlürlüğe yükselerek tüm zamanlara ibret bir yaşam sürdürdü.

Ata-peygamber Yûsuf'un Tora'daki dramatik hikâyesinde anlatılan olaylar, bağlantılar ve onun muhteşem karakteri, rabbinik vaazların temel ahlak konuları arasında yer alır. Ayrıca ata-peygamberler Ya'kûb ve Yûsuf'un hayatı birçok açıdan birbirine benzetilmiştir.¹⁴⁹ Adına yazılan apokrifada Yûsuf'un dilinden Mısır'da uğradığı iftira¹⁵⁰ ve ağabeylerinin kendisini satışı anlatılır. Bu metinde Yûsuf ağabeylerini çok sevdiği ve

¹⁴⁵ *The Interpreter's Bible*, I, 706; Dukstra, "Joseph" s. 476; Nahum M. Sarna, "Joseph", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jarusalem 2007, XI, 410.

¹⁴⁶ Dukstra, "Joseph" s. 476; Sarna, "Joseph", XI, 406-407.

¹⁴⁷ Dukstra, "Joseph", s. 476. Etimolojik olarak "Rahel'in yağmur bulutu, "Ya'kûb'un ise gece anlamlarına dair bir atıftır. Bkz; Dukstra, "Rachel", s. 683.

¹⁴⁸ Sarna, "Joseph", XI, 406.

¹⁴⁹ Moses Aberbach, "Joseph", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jarusalem 2007, XI, 410.

¹⁵⁰ "Joseph", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 2-8.

onların ayıbını cümle aleme yaymamak adına kervana satılırken hiç sesini çıkarmadığını belirtir.¹⁵¹ Yûsuf'un Yehuda hakkında bir rüyasını anlatan *Yûsuf* apokrifası, Yehuda'nın İsrâil soyunun koruyucusu olacağına vurgu yaparak bir nevi tarihte Yûsuf ve Yehuda soyları arasındaki taht ve seçilmişlik kavgasında tarafını ortaya koyar.¹⁵² Yahudi bilincinde Yûsuf, on iki ata tarihinin Yehuda'dan sonra ikinci zirvesidir ve bunu anlamak için dahi ata-peygamber Ya'kûb'un onu kutsadığı aşağıdaki ifadelere bakmak yeterlidir:

Verimli bir oğuldur Yûsuf. Kaynak başında bulunan ve dalları duvarın üstünden aşan verimli bir asmadır. “[İnsanlar, Yûsuf'un hayatını] Acılaştırdılar ve [ona] muhalif oldular; didişme ustaları onu hedeflediler. Fakat kararlılığından ödün vermedi ve [sonunda] kolları altınlarla bezendi. [Tüm bunlar] Ya'kûb'un Kahramanı'nın Eli'nden çıktı; ve ondan sonra [Yûsuf] bir çoban, İsrâil'in temel taşı oldu. “Babanın Tanrısı'ndan [kaynaklandı; ve O sana yine] yardım edecektir. [Kalbin] Her-Şeye-Kadir ile [idi; dolayısıyla O] seni mübarek kılacaktır. Yukarıdan göklerin bereketi ile derinlerde yatan suyun bereketi-göğüslerin ve rahimlerin bereketi [senin olacaktır]. “Babanın verdiği kutsama, benim atalarımın verdiği kutsamayı, dünyanın tepelerinin uçlarına kadar aştı. [Bu kutsamalar] Yûsuf'un başı, 'kardeşleri arasında seçkin olan'ın [Yûsuf'un] alını için gerçekleşsinler.¹⁵³

Yûsuf'un kutsamasının Yehuda'nınki gibi dört pasuğu kapsayacak genişlikte olması dikkat çekicidir. Modern Tora yorumcularına göre, olasılıkla, bu kutsama ifadesinin asıl metni bu kadar uzun değildi. Fakat Yûsuf kabilesinin diğerlerine üstünlüğü ve seçilmişliğinin vurgulanması açısından bu kadar uzatıldı. Bu durumda, kutsamaya İsrâil'in liderliğine oynayan Yehuda kabilesiyle aralarındaki dinî-siyasi çekişmenin yansındığını söylemek yanlış olmaz.¹⁵⁴ Yûsuf, Ya'kûb'un oğulları ara-

¹⁵¹ “Joseph”, *Testament of the Twelve Patriarchs*, 10/5-6, 11/2-4, 15/1-4.

¹⁵² “Joseph”, *Testament of the Twelve Patriarchs*, 19/1-11.

¹⁵³ *Yaratılış*, 49: 22-26.

¹⁵⁴ *The Interpreter's Bible*, I, 822-823.

sında akranı olmayan tek çocuktur, bu yüzden de çok özeldir.¹⁵⁵ Çünkü o önce Rahel'in, Reuven olayı sonrasında tüm ailenin beheru olmuştur.¹⁵⁶ Hatta kimi yorumlarda Yûsuf'un Ya'kûb ve İsrâil isimleriyle eşanlamlı kabul edildiği iddia edilir. *Tanah'*taki bazı atıflar¹⁵⁷ ve Yehuda'nın rakibi Kuzey krallığının İsrâil olması ve kurucu atasının da Yûsuf kabul edilmesi bu yorumu desteklemektedir.¹⁵⁸

Kutsama ifadelerinin özellikle Yûsuf'un Ya'kûb'dan koparılarak ağabeyleri tarafından Mısır kervanına satılması temasına uygun olması önemlidir. Bu sebeple pek çok ilim adamı, "Ya'kûb ve oğulları Mısır'a göçtü"¹⁵⁹ pasuşuna ithafen Yûsuf ve Tora'daki dramını, İsrail'in oğullarının Mısır serüveninin sembolü olarak okurlar.¹⁶⁰ Fakat asıl vurgu, Yûsuf'un gücünün kaynağının Tanrı olduğunun belirtilmesinde gizlidir. Çünkü burada "bir çoban, bir temel taş" ifadesiyle Yûsuf'un bütün İsrâil kabilelerinin hem koruyucusu hem de lideri olduğu belirtilir.¹⁶¹ Netice olarak kutsamada Yûsuf'un açıkça ve net şekilde bütün kardeşlerine rağmen seçildiği (*nazir/נזיר*) belirtilir.¹⁶² Tora'nın en sonunda yer alan bu ifade, Yahudi dinî algısında çok önemli bir problematiğe kapı aralamıştır.¹⁶³ Çünkü kutsamasında Ata Yehuda'ya tanrısal yönetme hakkı verildiğine inanan

¹⁵⁵ PRE, 36/46b, s. 272.

¹⁵⁶ Sefer Ha Yashar, 36/15.

¹⁵⁷ Bkz; Mezmurlar, 77: 15: "Güçlü bileğinle kendi halkını, Yakup ve Yusuf oğullarını kurtardın", 81: 4-5: "Çünkü bu İsrail için bir kuraldır, Yakup'un Tanrısı'nın ilkesidir. Tanrı Mısır'la karşı yürüdüğünde, Yusuf soyuna koydu bu koşulu."

Hezekiel, 37:16-19: "İnsanoğlu, bir değnek al, üzerine 'Yahuda ve dostları İsraililer için' diye yaz. Sonra başka bir değnek al, üzerine 'Yusuf'la dostları İsraililer için Efrayim'in değneği' diye yaz. ... Egemen Rab şöyle diyor: Efrayim'in elindeki değneği -Yusuf'la dostları İsrail oymaklarının değneğini- alıp Yahuda değneğiyle birleştireceğim..."

Amos, 5: 15: "... Belki Rab, Her Şeye Egemen Tanrı, yusuf'un soyundan sağ kalkanlara lütfeder."; 6:6: "Tas tas şarap içenler, yağların en güzelini sürünenler, Yusuf'un yıkımına kederlenmeyenler..."

OVADYA, 18: "Yakup soyu ateş, Yusuf soyu aleo, Esav soyu anız olacak. Onları yakıp yok edecekler, Esav soyundan kurtulan olmayacak."

¹⁵⁸ Dukstra, "Joseph" s. 477.

¹⁵⁹ Yeşu, 24:4.

¹⁶⁰ Dukstra, "Joseph" s. 476.

¹⁶¹ Zakovitch, Jacob, s. 175.

¹⁶² Yaratılış, 49: 26.

¹⁶³ Zakovitch, Jacob, s. 175.

Yahudiler için bu iki kutsama birbirine zıt kabul edilir. İşte bu yüzden Yehuda taraftarı gelenek için ata-peygamber Yûsuf, sadece Yahudiliğin mirasçısı Yehuda Krallığının rakibi olmaya indirgenen Kuzey İsrâil Krallığının atasıdır.¹⁶⁴ Dolayısıyla Yûsuf'un Yehuda'nın hakimiyetine rağmen seçildiği algısı, apokrif eserlerde Yehuda'nın İsrâil'in koruyucusu olduğuna dair cümlelerle örtülmeye çalışılır.¹⁶⁵ Fakat ne olursa olsun Yûsuf'un önce rüyalarıyla, sonra da babası tarafından oğullarının kutsanmasıyla seçildiğine dair pasajlar birleştirilince onun İsrâiloğullarının tek seçkin atası olduğu gerçeği ortaya çıkar.¹⁶⁶

2. 12. Bünyamin / Ben Oni (בן אוןי / בנימין)

Doğum esnasında ölen Rahel, oğluna, *Ben Oni* (בן אוןי) adını verir. İbranicede *ôn* (און) kelimesi bir yandan “güç, kudret, potansiyel” gibi olumlu bir anlama sahipken öte yandan “yas, acı ve keder” gibi olumsuz manalara da gelir.¹⁶⁷ Bu sebeple yorumcular bu ismi “yasımın oğlu” veya “ölümüne sebep olan oğul” şeklinde açıklamışlardır.¹⁶⁸ Pasuğa dayalı olarak bu yoruma haklılık payı vermekle beraber şayet Rahel ve Yûsuf ögesiyle beraber düşünülürse, kanaatimizce *Ben Ôni* adındaki derin mana ortaya çıkar. Bir yandan Rahel'in ölmeden önce *tüm gücünü harca* olarak dünyaya getirdiği ve *annesinin konumunu güçlendiren evlat* anlamının yanı sıra *Ben Ôni*, Yûsuf'un doğumunda annesinin dua ettiği üzere *ağabeyine destek veren*, onun hayat-taki en büyük *yardımcısı* ve *sağ kolu* olarak da düşünülebilir. Zira çok sevdiği eşi Rahel'i kaybettikten sonra Ya'kûb, bu adı değiştirerek ona, “gücün/sağ elin oğlu” veya “güneyin oğlu” anlamındaki *Bünyamin* (*Binyamin*/בנימין) adını vermesi de bu muhtemel yargımızı güçlendirmektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Zakovitch, *Jacob*, s. 74.

¹⁶⁵ “Joseph”, *Testament of the Twelve Patriarchs*, 19/1-11.

¹⁶⁶ Zakovitch, *Jacob*, s. 176.

¹⁶⁷ Alcalay, *Hebrew-English Dictionary*, s. 40.

¹⁶⁸ Josephus, I, XXI/3, 71; Jervis-Jervis, *Genesis Elucidated*, not: 55, s. 461; *Tora ve Aftara*, I, 275; Bustanay Oded, “Benjamin”, *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jarusalem 2007, III, 354.

¹⁶⁹ Yaratılış, 35: 17-18; *Sefer Ha Yashar*, 36/12; Jervis-Jervis, *Genesis Elucidated*, not: 55, s. 461; *Tora ve Aftara*, I, 410.

Başka rivayetlerde Ya'kûb'un Rahel'i çok sevdiği için ona dua ettiği ve ihtiyarlık döneminde doğan bu çocuğa "ihtiyarlık günlerimin oğlu" anlamına gelen Bünyamin adını verdiği kaydedilir.¹⁷⁰ Yani Bünyamin, *Ben-Yomîm* (בן-יומִים) kelimesini dönmüş hali olabilir. Başka bir yorumda Bünyamin'in Ken'an'da doğması hasebiyle bu ismi aldığı kaydedilir. Çünkü ağabeylerinin hepsi Harran'da yani kuzeyde doğmuştur.¹⁷¹ Bünyamin kabilesi ise Ken'an'ın güneyinde konuşlanmıştı. Öte yandan MÖ. XVIII. yüzyıla ait Marilerden kalma belgelerde, Mezopotamya'daki Sâmi bir kabileye "güneyli" anlamına gelen *dumu* (=binî yamina) adı verilmesi tarihçilerin ilgisini çekse de bu iki kabile arasında linguistik benzerlik dışında hiçbir bağlantı kurulamamıştır.¹⁷²

Bünyamin'in hayatı ve kişiliği hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunur. Onun adı genellikle Ya'kûb ve Yûsuf'un hayat hikâyesine bağlı olarak anlatılır. Bunun sebebi onun, Yûsuf'un tek öz kardeşi olması ve ona olan duygusal yakınlığıdır. Bünyamin hakkındaki göze çarpan hususlar, Yûsuf'u kaybettikten sonra Ya'kûb'un ona daha çok bağlanması, yıllar sonra onu ağabeyleriyle Mısır'a göndermemesi ve Yûsuf'un ağabeylerine karşı yaptığı plana onu dahil etmemesidir.¹⁷³

Ömrünün sonunda Ya'kûb son kutsamasını en küçük oğlu Bünyamin'e yapar: "*Binyamin yırtıcı bir kurttur. Sabahleyin avından yer, akşamına da ganimeti dağıtır.*"¹⁷⁴ Ken'an'ın en güneyinde konuşlanmış Bünyamin kabilesi, Efraim ve Yehuda kabileleri arasındaki dağlık bölgede yaşıyordu. Bu bölge kuzey-güney arasındaki irtibatı sağlayan önemli bir geçit görevi yapıyordu.

¹⁷⁰ Josephus, I, XXI/3, dipnot: 2, 71; "Benjamin", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 1/5-6; Jervis-Jervis, *Genesis Elucidated*, not: 55, s. 461.

¹⁷¹ *Sefer Ha Yashar*'da Bünyamin dahil Ya'kûb'un bütün oğullarının Paddan Aram'da doğduğu kaydedilir. *Sefer Ha Yashar*, 36/16-17. Fakat söz konusu rivayet çelişkilidir. Çünkü aynı eser, Rahel'in Ya'kûb'un Hebron'da İshak'ı ziyarete giderken yolda öldüğünü ve Efrat'ta gömüldüğünü zikretmektedir. Bkz. *Sefer Ha Yashar*, 36/9-10.

¹⁷² Oded, "Benjamin", III, 354.

¹⁷³ Oded, "Benjamin", III, 354.

¹⁷⁴ Yaradılış, 49: 27.

Ya'kûb'un kutsamasından da anlaşılacağı üzere Bünyaminliler, bu yol üzerinde eşkıyalık yapan ve kendi bölgelerinden geçenerlere saldıran bir toplumdur. Tıpkı bir kurdun gece çökünce avına yaklaşması gibi, Bünyaminliler de insanları aynı şekilde yağmıyorlardı.¹⁷⁵ Onların bu özelliği Ya'kûb'un kutsamasına zannımızca yansımıştır.¹⁷⁶

Ata Bünyamin'den ikincil eserlerde de bahsedilir. *Talmud* onu, "Yılanlar Konseyi (Şeytanlar)" tarafından öldürülen dört kişiden biri olarak zikrederken¹⁷⁷ *Zohar* Bünyamin'in Ken'an'da doğuşunu Ya'kûb'un seçilmiş ata olarak mükemmelliğe kutsal topraklarda kavuşmasının belirtisi olarak açıklar. Yani onun doğumuyla Tanrı ahit toplumunu ortaya çıkarmış ve yeryüzündeki kutsal makamını tamamlanmıştır.¹⁷⁸ Ya'kûb'un ölürken ona ettiği dua, asırlar sonra Bünyamin kabilesinden çıkacak Kral Saul'un kısa hükümlerlik döneminde elde ettiği zaferlerin bir işareti olarak yorumlanmıştır.¹⁷⁹ Onun annesine benzediği ve Yûsuf'un satılmasına iştirak etmediği için Bet a-Mikdaş'ın yapımında onun kabilesine ayrıcalık tanındığı kaydedilir.¹⁸⁰ Bünyamin apokrifinde, Yûsuf doğduktan sonra Rahel'in on iki yıl boyunca Tanrı'ya kendisine yine evlat vermesi için dua ettiği böylece Bünyamin'in doğduğu kaydedilir.¹⁸¹ Bünyamin'in 125 yaşında öldüğü ve 91 yıl kemikleri Mısır'da saklandıktan sonra Hebron'a atalarının yanına gömüldüğü belirtilir.¹⁸²

3. On İki Ata Sonrası İsrailoğulları

Yahudi algısına göre ata-peygamber Ya'kûb'un vefatıyla ilahî ahit on iki ataya miras kalmıştır. Böylece ata-peygamber İbrâhim'e söz verilen ilahî proje başlamış ve ilahî kutsamalarda

¹⁷⁵ *The Interpreter's Bible*, I, 823; Zakovitch, *Jacob*, s. 176.

¹⁷⁶ Oded, "Benjamin", III, 354.

¹⁷⁷ Diğer üç kişi ise şunlardır: Mûsa'nın babası Amram, Dâvud'un babası Yesse ve Dâvud'un oğlu Kilab. Bkz; *Baba Bathra*, I, 17a; *Shabbath*, V, 55b, 281

¹⁷⁸ *Zohar: Vayetze*, V, 24/240-241, 248.

¹⁷⁹ *Tora ve Aftara*, I, 410; Haïm Z'ew Hirschberg, "Benjamin", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, II ed. ed., Jerusalem 2007, III, 356.

¹⁸⁰ Hirschberg, "Benjamin", III, 356.

¹⁸¹ "Benjamin", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 1/4-5.

¹⁸² "Benjamin", *Testament of the Twelve Patriarchs*, 12/1-4.

haber verilen İsrâil toplumunun oluşum sürecine geçilmiştir. Yani seçilmiş aile, seçilmiş topluma doğru evrilmeye başlamıştır. Fakat Yahudi seçilmişlik algısı asırlar sonra Lea-Rahel ve bu iki kadının oğulları Yehuda ve Yûsuf arasındaki rekabete dönüştürülmüştür.¹⁸³ Bu rekabette Yûsuf soyundan gelen Efraim ve Manasse kabileleri bölünmüş İsrail krallığının kuzey kısmını oluştururken ve kendisine destek veren dokuz kardeş kabile ile bir federasyon kurmuştur. Güney krallığı olan Yehuda ise başta Yehuda olmak üzere Şimon, Bünyamin ve Levi (bir kabileden çok ulema sınıfı olarak da nitelenebilir)'den müteşekkildir.

Yehuda ve Yûsuf, güney ve kuzey krallıklarının ataları kabul edilmelerinin yanı sıra krallık soyu, seçilmişlik ve kutsal metin yazımı konusunda da rekabete girişen iki soyu temsil eder. Ata Yehuda soyundan gelen Yahvist kâtip J, Rahel'in ölümüyle Lea'nın 'tek kadın' olduğunu ve Ya'kûb'la aynı kabri paylaştığını belirterek özellikle Yehuda'nın kral soyu olarak seçilmesine vurgu yapar. Böylece gelecekte Yûsuf soyundan gelen Kuzey İsrâil Krallığı'nın yok olmasıyla seçilmişlik mirasının Güney Yehuda Krallığı'na kalacağı mesajını verir gibidir. Oysa ata-peygamber Yûsuf soyundan gelen Elohist kâtip E'nin vurgusu, ata-peygamber Ya'kûb'un seçilmişliğinin Yûsuf üzerinden devam ettiği şeklindedir. Bu vurgu Yûsuf'un kuyuya atılmasına sebep olan rüyalarda ve "Ya'kûb Evi ateş, Yûsuf Evi alev olacak; Esav evi ise saman çöpü! Onlarla tutuşacak; yanıp tükenecek ve Esav Evi'nden arta kalan kimse olmayacak. Çünkü Tanrı konuştu!"¹⁸⁴ gibi pasuklarda bilhassa belirgindir. Yûsuf soyunun seçilmişliği asırlarca Yahudi literatüründe gizlice dillendirilmiştir.¹⁸⁵ Bu konuda en açık sözlü metin olan *Zohar*'a göre Yûsuf, Ya'kûb'u tamamlayan ve onun mirasını devralan *Hakiki Nur* (*Sefirah of Yesod*), *Tanrısal ahdi* ve *Seçilmişliği tamamlayan son parçadır*.¹⁸⁶

¹⁸³ Zakovitch, *Jacob*, s. 75.

¹⁸⁴ Ovadya, 1:18.

¹⁸⁵ *Zohar: Vayetze*, V, 24/238; Ginzberg, *The Legends Of The Jews*, I, 369; *Tora ve Aftara*, I, 228.

¹⁸⁶ *Zohar: Vayetze*, V, 24/239.

Sonuç

Atalar geleneği Yahudi dinî-millî kimliğinin temelini oluşturan 'ilk zaman'a tekabül eder. Ata-peygamberler İbrahim, İshak ve Ya'kûb'la başlayan bu dinî-millî kimlik Ya'kûb'un oğullarına devredilmiş ve 'İsrailoğulları' devri başlamıştır.

İsrail'in oğulları on iki tane olup on iki Yahudi boyunun atalarının kökeninin dayandığı kişilerdir. Bu on iki ata gerek isimleri gerekse kendileriyle ilgili anlatılan hikayeler ve Tora pasajlarıyla bir nevi kendilerine atfedilen kabilenin özelliklerini ve kaderini bünyelerinde toplamışlardır. Her bir kabilenin kendi atasından devraldığı ve ata-peygamber Ya'kûb'un dilinden sadır olanlarla sabit bir niteliği vardır. Kimisi savaşçılıkta öne geçmişken, kimisi ticaretle daha iyidir. Biri kendini ilme adanmışken diğeri atasından uğradığı beddua nedeniyle diğerrinin boyunduruğu altında ezilmiştir. Netice olarak her biri kendini tarihe yazmaya yetecek nitelikleri barındırır.

Nevi şahsına münhasır bu on iki atadan kimileri Yahudi geleneğince daha kutsal ve önemli kabul edilir. Bunlar arasında bilhassa Yûsuf, Yehuda ve Levi ön plandadır. Levi tartışmasız Yahudi dinî geleneğinin dayandığı ata kabul edilir ve Musa-Harun kardeşler kendisinin soyundan gelen peygamberler olarak anılır. Yûsuf ve Yehuda ise Yahudi tarihinde her zaman krallık bakımından aralarında tartışmanın çıktığı iki kabileyi temsil ederler. Fakat Yûsuf soyunun kaybolmasıyla kral soyu Yehuda kabilesine miras kalmıştır. Bundan dolayıdır ki Yahudi şeriati dinî ve siyasi kimliğini her zaman Yehuda ve Levi kabileleri üzerine oturtmuş ve bu iki ataya anlatımlarda ön plana çıkaran rivayetlere ağırlık vermiştir.

Kaynaklar

Aberbach, Moses. "Joseph", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed., Jerusalem 2007, XI.

Abramsky, Samuel. "Issachar", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed., Jerusalem 2007, X.

Alcalay, Reuben. *The Complete Hebrew-English Dictionary*, Massada

- Publishing Co., Jerusalem 1981.
- Argyle, Michael ve Benjamin Beit-Hallahmi, "Dini Davranış Teorileri", *EÜSBED*, Sayı: 16, Yıl: 2004/1, ss. 247-280.
- Arslan, Hammet. "Afrika Topluluklarında Atalar Kültünün Önemi ve İşlevi", *BÜ. İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2016, ss. 7-27.
- "Asher", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, II.
- Atsız, Hasan. "Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni ve Gelişim Süreci", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV (2004), sayı: 3, ss. 95-120.
- Avishur, Isaac. "Dan", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, V.
- Avishur, Isaac. "Naphtali", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, XIV.
- Babil Yaratılış Destanı – Enuma Eliş-*, çev. Selim F. Adalı ve Ali T. Görgü, TİB Yayınları, İstanbul 2017.
- Bacon, Gershon. "Zimri", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, XXI.
- Bar Yochai, Shimon-Yehuda Ashlag (by.). *The Zohar*, The Kabbalah Centre Int. Inc., USA 2003.
- Becking, B. "Yehud", *DDD*, edt: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge 1999.
- Beer, Moshe. "Issachar", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, X.
- Buber, Solomon (by.). *Midraş Tanhuma a-Mefoar*, Israel 1885, I.
- Coleman, J. A. *The Dictionary of Mythology*, Foulsham-England 2007.
- Çınar, Aynur. "Lilith: Yahudi Mitolojisinde Ana Tanrıça'nın Düşüş ve Şeytana Dönüşüm Serüveni", *Bilimname*, XXXV, 2018/1, ss. 363-395.
- Çınar, Aynur. "Yahudiliğin Ata Yakup ve Şeriat Algısı Işığında Medineni Müslümanlar ile Yahudiler Arasındaki Nesih Tartışması", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, cilt: 22, sayı: 43 (2017/2),

ss. 89-121.

De Vaux, Roland. *The Early History Of Israel*, trans. Eng. David Smith, London 1978.

Dukstra, M. "Joseph", *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge 1999.

Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, 2003, I.

Elitzur, Yehuda. "Gad", *EJ*, ed: F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jarusalem 2007, VII.

Epstein, Isidore (edt.). *Soncino Hebrew/English Babylonian Talmud*, Soncino 1990, I-XXX.

Feliks, Jehuda and S. Dâvud Sperling, "Lion", *EJ*, ed: F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jarusalem 2007, XIII, ss. 61-62.

Flusser, Dâvud. "Naphtali", *EJ*, ed: F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed, Jarusalem 2007, XIV.

Freud, Sigmund. *Mûsâ ve Tektanrılı Din*, çev. Oya Kasap, Say Yayıncılık, İstanbul 2012.

Friedlander, Gerald (trans.). *Pirke de Rabbi Eliezer*, Kegan Paul T.T.&Co.Ltd., London 1916.

"Genesis", *The Interpreter's Bible*, ed:by. Nolan B. Harmon, New York Abingdon-Cogesbury Press, USA 1952, I.

Gılgamış Destanı, çev. Sait Maden, TİB Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Ginzberg, Louis. *The Legends Of The Jews*, trs. Henrietta Szold, The Johns Hopkins Univ. Press, London 1998, I.

Graetz, Heinrich. *History of the Jews*, The Jewish Publication Society of America, Philadelphia 1891, I.

Graves, Robert ve Raphael Patai, *İbrani Mitleri (Tekvin-Yaratılış Kitabı)*, çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Gürkan, Salime Leyla. "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrâilîoğullarının Seçilmişliği Meselesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 13, 2005, ss. 25-61.

Haleva, Yitshak. *Tora ve Aftara-Bereşit*, çev. Moşe Farsi, Gözlem Gaze-

- tecilik, İstanbul 2010, I.
- Hendel, R.S. "Serpent", *DDD*, edt: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge 1999, ss. 744-747.
- Hirschberg, Haïm Z'ew. "Benjamin", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, III.
- Hutton, Kathryn. "Lions", *ER*, by. Lindsay Jones, IInd edition, (1987) 2005, VIII, ss. 5464-5465.
- Jervis, John-Jervis, White. *Genesis Elucidated*, Printed by Schulze and Co., London 1852.
- Josephus. *Complete Works of Josephus Antiquities of the Jews The Wars of Jews Against Apion*, USA basım tarihi yok, I.
- "Judah", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, XI.
- Kamrat, Yuval and S. David Sperling, "Gad", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, VII.
- Kuhr, Amélie. *Eski Çağ'da Yakındoğu*, çev. Dilek Şendil, T. İş Bankası Yay., İstanbul 2010, II.
- Laitman, Michael. *Introduction To The Book of Zohar*, trans. Laitman Kabbalah Publ., Toronto 2005.
- Lunt, H. G. (trans. and noted by.). "Testaments of the Twelve Patriarchs", *The Old Testament Pseudepigrapha*, Doubleday & Company, NewYork 1985, II, ss. 782-828.
- Machinist, Peter. "Leviathan", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, XII.
- Mirkin, Moşe Ariya (edt.). *Midraş Rabbah: Bereşit*, by. Yavneh Publishing House-Tel Aviv, Israel 1958, I.
- Montet, E. ve diğerleri. *Tarihten Günümüze Siyonizm ve Yahudilik*, edt. Nurer ve Ö. Andaç Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2006.
- Oded, Bustanay. "Benjamin", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, III.
- Oded, Bustanay. "Reuben", *EJ*, edt. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd edt, Jarusalem 2007, XVII.

- Oded, Bustanay. "Simeon", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed., Jarusalem 2007, XVIII.
- Öztürk, Nermin. *Kutsalın Değişen Yüzü-Aslanlı Tanrıçalardan Aslanlı Erenlere*, Konya 2013.
- Öztürk, Özhan. *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009.
- Puech, E. "Lioness", *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge 1999, ss. 523-524.
- Ribichini, S. "Gad", *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge 1999.
- Sarna, Nahum M. "Joseph", *EJ*, ed. F. Skolnik-M. Berenbaum, IInd ed., Jarusalem 2007, XI.
- Sefer Ha Yashar (Book of Jasher)*, Parry, J.H. &Company, Salt Lake City 1887.
- Stinespring, W. F. (trans.by.). "Jacob", *The Testament of the Patriarchs in The Old Testament Pseudepigrapha*, NewYork 1985, I.
- Temren, Belkis. "Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme", *ADTCFÜ*, cilt: 38, sayı: 1-2, 1998, ss. 301-311.
- Wyatt, N. "Asherah", *DDD*, ed: Karel van der Toorn ve diğ., IInd edition, Brill, Cambridge 1999.
- Zakovitch, Yair. *Jacob-Unexpected Patriarch*, Yale University Press, London 2012.
- Zingsem, Vera. *Lilith*, çev. D. D. Yüzer, İlya Yayınları, İzmir 2007.